

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ADAM BOJARSKI
adambojarski1991@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9951-5677

Tematyka adwokatury, notariatu i komorników sądowych w świetle aktów normatywnych wydanych przez Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej

The Subject of the Bar, Notary Public and Court Bailiffs in the Normative Acts Issued
by the Ministry of the Former Prussian Quarter

WPROWADZENIE

Minister byłej Dzielnicy Pruskiej był urzędnikiem powołanym na podstawie ustawy z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu byłej dzielnicy pruskiej¹. W okresie dwudziestolecia międzywojennego ministerstwa były zorganizowane według kryterium rzeczowego. Wyjątkiem od tej zasady było Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej (dalej: MbDP), którego zakres był określony terytorialnie². Zgodnie z art. 7 zdanie 2 ustawy sierpniowej Ministrowi byłej Dzielnicy Pruskiej zostały przydzielone wszystkie sprawy na terenie byłej dzielnicy pruskiej z wyjątkiem spraw wojskowych, polityki zagranicznej i celnej, przekazując sprawy odpowiednim ministrom³.

W tym miejscu warto poruszyć tematykę specyficznego systemu prawnego, który obowiązywał na terenie byłego zaboru pruskiego. Krótko po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 władze na terenie zajęтым przez Wojska Wielkopolskie przejął Komisariat Naczelnej Rady Ludowej (dalej: KNRL). Wydawał on początkowo Tygodnik Naczelnej Rady Ludowej, przekształcony póź-

¹ Dziennik Praw Państwa Polskiego (Dz.Pr.P.P.) 1919, nr 64, poz. 385, dalej: ustawa sierpniowa.

² A. Gulczyński, *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej (1919–1922)*, Poznań 1995, s. 5.

³ Dz.Pr.P.P. 1919, nr 64, poz. 385.

niej w Tygodnik Urzędowy (dalej: TU)⁴. Stanowił on źródło prawa na terenach zajętych przez Powstańców Wielkopolskich 1918/1919⁵. Decyzję o uchyleniu rozporządzeń KNRL podejmował Minister byłej Dzielnicy Pruskiej, Rada Ministrów lub Sejm. Wynikało to z przepisów ustawy sierpniowej, która utrzymała w mocy przepisy wydawane przez KNRL do momentu ich uchylenia⁶.

W wyniku postanowień traktatu wersalskiego Rzeczypospolitej Polskiej zostały przyznane nie tylko tereny zajęte w wyniku Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, lecz także część Wielkopolski (m.in. Leszno i Rawicz⁷) oraz część Kujaw i Pomorza⁸. Na początku 1920 r. rozpoczął się proces przejmowania tych ziem i wprowadzania na tym terytorium polskiego wymiaru sprawiedliwości⁹.

W związku z zaistniałą sytuacją wytworzył się podział prawny ziem byłego zaboru pruskiego na dwie części: 1) ziemie zdobyte w wyniku działań Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, na których obowiązywało ustawodawstwo wprowadzone przez KNRL i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej; 2) ziemie niezdołyte w wyniku działań Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, lecz przyznane w wyniku postanowień traktatu wersalskiego, na mocy których obowiązywało ustawodawstwo niemieckie¹⁰.

Odnośnie do kwestii wydawania aktów normatywnych przez Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej należy wskazać, że zakres jego kompetencji obejmował samodzielne wydawanie rozporządzeń¹¹, wydawanie rozporządzeń nowelizujących akty prawa pruskiego lub niemieckiego¹², uchylających przepisy prawa pruskiego lub niemieckiego¹³, wprowadzających przepisy KNRL na terenie byłej dzielnicy pruskiej włączonych do państwa polskiego w wyniku trak-

⁴ P. Marszałek, *Uwagi do zasad promulgowania aktów normatywnych według prawa polskiego 1807–1950*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2008, nr 3063, s. 199–200.

⁵ R. Leżański, *Orzecznictwo karne Sądu Najwyższego (Wielkopolska). Zbiór tez z dziedziny materialnego prawa karnego, z wyroków i uchwał wydanych od 28.V.1920 r.*, Poznań 1922, s. 1–2.

⁶ A. Bojarski, *Ustrój sądów karnych i wojskowych organów dyscyplinarnych w Wielkopolsce w okresie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919*, Poznań 2020 (praca doktorska napisana pod kierownictwem naukowym dr. hab. M. Stanulewicz, prof. UAM), s. 85–96.

⁷ M. Niestrawski, *Wielkopole w walce o granice Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1921*, [w:] *Wielkopole ku Niepodległej – w stulecie zwycięskiego powstania 1918–1919 roku*, Poznań 2018, s. 143.

⁸ Przejmowanie terenów byłej dzielnicy pruskiej było przeprowadzane etapami. Tereny dzisiejszych Kujaw i Pomorza, które nie zostały zdobyte, podzielono na strefy A, B, C, D, E, F, G. Zob. *Zbiór umów i układów zawartych między rządem polskim i niemieckim w Berlinie i w Paryżu w roku 1919 i styczniu 1920*, Poznań 1920, s. 22–23.

⁹ A. Bojarski, *Sądownictwo specjalne powołane przez ministra byłej dzielnicy pruskiej w 1920 roku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, nr 1, s. 317.

¹⁰ J. Kałużniacki, *Ustawa karna*, Poznań 1921, s. 9–13.

¹¹ DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 30, s. 109–110.

¹² DzUMbDP 1920, nr 34, poz. 303, s. 683–689.

¹³ DzUMbDP 1920, nr 2, poz. 10, s. 21–23.

tatu wersalskiego w 1920 r.¹⁴ Minister ten miał także prawo do wydawania dekretów¹⁵.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie tematyki dotyczącej działalności adwokatury, notariatu oraz komorników sądowych w świetle aktów prawnych wydanych przez MbDP i opublikowanych w Tygodniku Urzędowym¹⁶, Dzienniku Urzędowym Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej (dalej: DzUMbDP) oraz Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: Dz.U.). Na końcu tekstu znajduje się tabela, w której zestawiono najważniejsze akty prawne¹⁷.

Za sprawowanie nadzoru nad sprawami adwokatów, notariuszy i komorników sądowych był odpowiedzialny Podsekretarz Stanu w MbDP dr Zygmunt Seyda¹⁸, który jednocześnie był szefem Departamentu Sprawiedliwości MbDP. Departament ten był początkowo podzielony na dwie sekcje: organizacyjną i służbową¹⁹.

Zmiana organizacyjna nastąpiła w 1921 r., kiedy zmieniono strukturę organizacyjną Departamentu Sprawiedliwości MbDP, likwidując sekcje i na ich miejsce wprowadzając wydziały: służbowy, ustawodawczy, administracyjny i więziennictwa²⁰.

Przejęcie wymiaru sprawiedliwości na rzecz Ministerstwa Sprawiedliwości nastąpiło z dniem 13 listopada 1921 r. na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 października 1921 r. w przedmiocie przekazania Ministrowi Sprawiedliwości zarządu wymiaru sprawiedliwości na obszarze byłej dzielnicy

¹⁴ DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 33, s. 113.

¹⁵ DzUMbDP 1920, nr 10, poz. 80, s. 206.

¹⁶ Minister byłej Dzielnicy Pruskiej w okresie od września do grudnia 1919 r. wydawał akty prawne w Tygodniku Urzędowym. Ostatni numer został wydany w dniu 31 grudnia 1919 r. (nr 72, s. 441–450). Dopiero 12 stycznia 1920 r. został wydany pierwszy numer Dziennika Urzędowego Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej (nr 1, s. 1–12).

¹⁷ W tabeli pominięto sprostowania do aktów prawnych. Na przykład w rozporządzeniu Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 4 grudnia 1920 r. o częściowej zmianie przepisu art. 1 L. 8 rozporządzenia z dnia 15 maja 1920 r., poz. 208 nowelizacja dotyczyła jedynie zmiany słów „w kasie głównej”, które zastąpiono słowami „w kasie sądowej będącej w siedzibie” (DzUMbDP 1920, nr 78, poz. 527, s. 1107). Co istotne, rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 maja 1920 r. o postępowaniu w sprawach podlegających rozpoznaniu Sądu Najwyższego dotyczy adwokatury (DzUMbDP 1920, nr 23, poz. 208, s. 507–510) i zostało ujęte w tabeli aktów prawnych znajdujących się na końcu niniejszego artykułu. Zdaniem autora zmiana rozporządzenia, po pierwsze, nie dotyczy zawodów prawniczych, a po drugie – jest sprostowaniem omyłki pisarskiej, dlatego rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 4 grudnia 1920 r. o częściowej zmianie przepisu art. 1 L. 8 rozporządzenia z dnia 15 maja 1920 r., poz. 208 (DzUMbDP 1920, nr 78, poz. 527, s. 1107) nie zostało uwzględnione w tej tabeli.

¹⁸ Zygmunt Seyda (1876–1925) – adwokat, poseł do sejmu pruskiego, a następnie poseł do Sejmu Ustawodawczego, a także Podsekretarz Stanu w MbDP. Zob. R. Łyczywek, *Historia adwokatury polskiej okresu zaborów*, „Palestra” 1971, nr 9, s. 39.

¹⁹ Archiwum Państwowe w Poznaniu, Zespół Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej, sygn. 422, *Podział, Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu*, s. 128–129.

²⁰ DzUMbDP 1921, nr 8, s. 118–120.

pruskiej²¹. Jednocześnie z tej okazji w dniu 13 listopada 1921 r. został wydany numer specjalny DzUMbDP (nr 32/1921), poświęcony wyłącznie tematyce unifikacji Departamentu Sprawiedliwości²². Sprawy dotyczące adwokatury, notariatu i komorników sądowych zostały przekazane na rzecz Departamentu Ziem Zachodnich Ministerstwa Sprawiedliwości²³.

MbDP zostało zlikwidowane ustawą z dnia 7 kwietnia 1922 r. w przedmiocie zniesienia Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej, która weszła w życie w dniu 28 kwietnia 1922 r.²⁴

ADWOKATURA

Zdaniem M. Materniak-Pawłowskiej w momencie przejścia przez władze polskie wymiaru sprawiedliwości pojawiły się dwa zasadnicze problemy. Pierwszy to dostosowanie obowiązujących przepisów ordynacji adwokackiej do nowych warunków politycznych, a drugi to uregulowanie stosunku adwokatów niemieckich do państwa polskiego²⁵. Trudno oszacować, jaka była liczba polskich prawników w byłym zaborze pruskim, natomiast faktem jest, że było ich za mało, biorąc pod uwagę potrzeby²⁶. To zadanie przypało Ministrowi byłej Dzielnicy Pruskiej, który w sprawach dotyczących adwokatury wydał 14 rozporządzeń²⁷. Warto zaznaczyć, że pierwszy Minister byłej Dzielnicy Pruskiej – dr W. Seyda – był z wykształcenia prawnikiem i wykonywał zawód adwokata²⁸.

²¹ Dz.U. 1921, nr 88, poz. 651.

²² DzUMbDP 1921, nr 32, s. 511–518.

²³ Departament Ziem Zachodnich miał swoją siedzibę w Poznaniu. Zob. Uzupelnienie statutu organizacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości, zawierające Statut Organizacyjny delegowanego do Poznania Departamentu Ziem Zachodnich (DzUMbDP 1921, nr 32, s. 515).

²⁴ Dz.U. 1922, nr 30, poz. 247.

²⁵ M. Materniak-Pawłowska, *Adwokatura II Rzeczypospolitej. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Poznań 2009, s. 26.

²⁶ W opinii T. Zajączkowskiego na terenie byłej dzielnicy pruskiej potrzeba było około 3 tys. prawników. Jak podaje, na wskazanym obszarze było tylko 3 sędziów oraz około 130 adwokatów, wliczając to także emerytowanych adwokatów. Co do liczby notariuszy lub komorników sądowych, nie została podana żadna liczba. Autor uznał, że zasoby kadrowe były wystarczające tylko na obsadę kierowniczych stanowisk w sądach. Zob. T. Zajączkowski, *Przedmowa*, [w:] *Zbiór rozporządzeń i okólników Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z r. 1920 mających zasadnicze znaczenie dla Wymiaru Sprawiedliwości*, zestawili T. Stark, J. Zagórowski, przedm. T. Zajączkowski, Poznań 1921, s. 4.

²⁷ Przepisy niemieckiej ordynacji adwokackiej z 1877 r. nie przewidywały istnienia aplikacji adwokackiej. Zob. M. Zaborski, *Zarys ustroju i dziejów Adwokatury Polskiej*, „Palestra” 2003, nr 11–12, s. 108.

²⁸ Władysław Seyda (1863–1939) – adwokat w latach 1889–1919, Minister byłej Dzielnicy Pruskiej w latach 1919–1920. Po zakończeniu urzędowania jako Minister byłej Dzielnicy Pruskiej był sędzią Sądu Najwyższego, a w latach 1924–1929 I Prezesem Sądu Najwyższego. Doktor nauk prawnych. W latach 1929–1939 pracował jako adwokat Izby Poznańskiej. Zob. J. Dembiński,

Pierwszym rozporządzeniem dotyczącym adwokatury na terenie byłego zaboru pruskiego było rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 11 października 1919 r. w przedmiocie przyjmowania sekretarzy notarialnych i adwokackich oraz kancelistów sądowych na stanowisko średnich urzędników sądowych. Na podstawie przepisów tego rozporządzenia osoby pełniące funkcję sekretarza adwokackiego, będąc jednocześnie kierownikami biura adwokackiego, mogły zgłaszać się na następujące posady w sądownictwie:

- na stanowisko registratora w przypadku praktyki krótszej niż jeden rok,
- na stanowisko asystenta sądowego w przypadku praktyki wynoszącej od 5 do 10 lat,
- na stanowisko sekretarza sądowego w przypadku praktyki wynoszącej co najmniej 10 lat²⁹.

Kwestie dotyczące wykonywania zawodu adwokata zostały uregulowane w przepisach rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o dalszem urzędowaniu notariuszów pruskich i adwokatów w byłej dzielnicy pruskiej. Zgodnie z przepisami tego rozporządzenia każda osoba, która wykonywała zawód adwokata, mogła to uczynić, lecz tylko jako adwokat polski. Natomiast cudzoziemcy mieli możliwość wykonywania zawodu adwokata tylko przez pół roku od momentu wejścia w życie traktatu wersalskiego. Z kolei adwokaci wykonujący prawo opcji na rzecz Niemiec zgodnie z zapisami traktatu wersalskiego mogli wykonywać swój zawód przez rok od dnia wykonania prawa opcji³⁰.

Pewna zmiana dotycząca adwokatury została uregulowana w przepisach rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o języku urzędowym w sądownictwie i notariacie w byłej dzielnicy pruskiej. W sprawach cywilnych adwokat nieznający języka polskiego mógł posługiwać się językiem niemieckim oraz mógł bronić się w języku niemieckim w postępowaniu karnym. Należy podkreślić, że dotyczyło to wyłącznie adwokatów nieznających języka polskiego³¹.

Sprawa dodatków drożyznianych za wykonywanie czynności adwokackich regulowana była rozporządzeniem Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 3 marca 1920 r. o dodatkach drożyznianych do należności adwokatów i komorników sądowych³², które zostało wprowadzone na terenie byłego zaboru pruskiego na podstawie niemieckiej ustawy z dnia 18 grudnia 1919 r. w przedmiocie dodatków drożyznianych do należności adwokatów i komorników sądowych. Wysokość podwyżki była uzależniona od wartości przedmiotu sporu i wahała się od 30%

Miscellanea. Śp. Władysław Seyda, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1939, nr 2, s. 521–523.

²⁹ TU 1919, nr 57, poz. 133, s. 289–290.

³⁰ TU 1919, nr 70, poz. 187, s. 416–417.

³¹ TU 1919, nr 70, poz. 183, s. 410–412.

³² DzUMbDP 1920, nr 12, poz. 109, s. 278.

w przypadku sporu, którego wartość nie przekraczała 60 marek, do 100% w przypadkach, gdy wartość sporu przekroczyła 3400 marek³³.

Względem terenów, które weszły w skład państwa polskiego po wejściu w życie przepisów traktatu wersalskiego, rozporządzeniem Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 9 marca 1920 r. o mocy obowiązującej rozporządzeń nr 132, 133, 146, 172 na obszarze byłej dzielnicy pruskiej położonym poza linią demarkacyjną³⁴ wprowadzono przepisy rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 11 października 1919 r. w przedmiocie przyjmowania sekretarzy notarialnych i adwokackich oraz kancelistów sądowych na stanowisko średnich urzędników sądowych³⁵.

Zmiany dotyczące reprezentowania strony w procesie przed Sądem Najwyższym regulowało rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 maja 1920 r. o postępowaniu w sprawach podlegających rozpoznaniu Sądu Najwyższego. Według tych przepisów w sprawach cywilnych prawo rewizji, jej uzasadnienia oraz wnoszenia podań zawierających przyłączenie się do rewizji odbywa się jedynie za pośrednictwem adwokatów dopuszczonych do występowania przed jednym z sądów apelacyjnych w byłej dzielnicy pruskiej. Wobec obowiązujących zmian w procedurze karnej nie wprowadzono żadnych zmian³⁶. Zgodnie z ówczesnymi przepisami prawa na terenie byłej dzielnicy pruskiej funkcjonowały dwa sądy apelacyjne: w Poznaniu i Toruniu³⁷, a więc wskazane czynności mogli wykonywać adwokaci pracujący albo przy Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu, albo przy Sądzie Apelacyjnym w Toruniu³⁸.

Najważniejszą zmianą dotyczącą adwokatury było rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 czerwca 1920 r. o adwokaturze w byłej dzielnicy pruskiej³⁹. Tym aktem prawnym została wprowadzona szeroka nowelizacja przepisów dotyczących wykonywania zawodu adwokata⁴⁰. W związku z tym MbDP wydało ujednolicone przepisy ordynacji adwokackiej⁴¹. Składała się ona z dwóch części. Pierwsza z nich bezpośrednio odnosiła się do zmian przepisów niemieckiej ordynacji adwokackiej z dnia 1 lipca 1877 r. Zmiany te dotyczyły przede wszystkim wykonywania zawodu adwokata na terenie byłego zaboru pru-

³³ Tekst ustawy został opublikowany w: DzUMbDP 1920, nr 75, s. 1083–1084.

³⁴ DzUMbDP 1920, nr 11, poz. 100, s. 255.

³⁵ TU 1919, nr 57, poz. 133, s. 289–290.

³⁶ DzUMbDP 1920, nr 23, poz. 208, s. 507–510.

³⁷ TU 1919, nr 70, poz. 182, s. 416–417.

³⁸ Ustalenie izb adwokackich przy sądach apelacyjnych wynikało wprost z przepisów niemieckiej ordynacji adwokackiej z 1877 r. Zob. M. Zaborski, *op. cit.*, s. 60.

³⁹ S. Janczewski, *Adwokatura międzywojnia: przyczynek do dziejów adwokatury*, „Palestra” 1968, nr 11, S. 30–31.

⁴⁰ DzUMbDP 1920, nr 34, poz. 303, s. 683–689.

⁴¹ *Ordynacja adwokacka z dnia 1 lipca 1878 r., 22 maja 1910 r. w układzie rozporządzenia z dnia 23 czerwca 1920 r., poz. 303 (DzUMbDP s. 683 i n.), obowiązująca w byłej dzielnicy pruskiej od 1 sierpnia 1920 r.*, Poznań 1920.

skiego. Między innymi uregulowano, że adwokatem mogła być osoba spełniająca wymogi na urząd sędziego lub prokuratora, a także określono:

- wymogi, jakie musiały spełniać osoby, które wykonywały zawód adwokata w innych „dzielnicach Rzeczypospolitej Polskiej”,
- wymogi, jakie musiał zawierać wniosek dopuszczający do wykonywania zawodu adwokata,
- sposób złożenia przysięgi adwokackiej,
- sposób prowadzenia list adwokackich przy sądach apelacyjnych,
- sytuację, kiedy można odwołać dopuszczenie do wykonywania zawodu adwokata,
- sytuację, kiedy można wyznaczyć zastępcę adwokata,
- uprawnienia adwokata do reprezentowania stron w postępowaniach cywilnych, karnych i upadłościowych,
- liczbę członków izb i wydziałów adwokackich,
- częstotliwość zwoływania Walnego Zgromadzenia Izby Adwokackiej,
- język urzędowy izb adwokackich⁴²,
- skład i uprawnienia sądu dyscyplinarnego,
- orzekanie sądu dyscyplinarnego,
- odwołania od wyroków sądów dyscyplinarnych do Senatu dla spraw adwokackich przy Sądzie Najwyższym.

Oprócz tego skreślono niektóre przepisy ordynacji adwokackiej z dnia 1 lipca 1877 r., w innych przypadkach zaś wydłużono lub skrócono terminy załatwienia spraw oraz zastąpiono nazewnictwo niemieckie nazewnictwem polskim. Łącznie zmiany zawarte w art. 1 pogrupowano w 40 punktów.

Druga część przepisów wprowadzających zmiany do ordynacji adwokackiej zawarta była w art. 2–9 rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 czerwca 1920 r. o advokaturze w byłej dzielnicy pruskiej.

Wyborów do izb adwokackich dotyczył art. 2 rozporządzenia. Zgodnie z tym przepisem zebrania wyborcze były zwoływane przez prezesów sądów apelacyjnych na terenie byłej dzielnicy pruskiej. Ponadto określono, kto mógł brać udział w tych wyborach. Otóż wybory te odbywały się do nowych wydziałów advokatury, a także wybierano w tej drodze członków i ich zastępców do Senatu do spraw dyscyplinarnych adwokackich przy Sądzie Najwyższym. Kolejne wybory miały odbyć się w marcu 1922 r.⁴³

Zgodnie z art. 3 rozporządzenia wprowadzono wzór pieczęci, jaką posługiwali się adwokaci. Przepis odwoływał się do wzoru nr 3 pieczęci, zawartego

⁴² Językiem urzędowym izb adwokackich był język polski, ale w przypadku gdy adwokat nie znał języka polskiego, lecz znał język niemiecki, mógł posługiwać się językiem niemieckim do 1 kwietnia 1923 r. (DzUMbDP 1920, nr 34, poz. 303, s. 683–689).

⁴³ DzUMbDP 1920, nr 34, poz. 303, s. 683–689.

w ustawie z dnia 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁴. Nad pieczęcią znajdował się napis „Wydział Izby Adwokackiej w...”⁴⁵.

Zgodnie z art. 4 rozporządzenia w razie powołania nowego sądu apelacyjnego pierwsze zgromadzenie izby adwokackiej zwoływał w ciągu czterech miesięcy nowy prezes sądu apelacyjnego.

Art. 5 rozporządzenia zastrzegł, że względem osób starających się o wykonywanie zawodu adwokata w ciągu 3 lat od dnia wejścia w życie rozporządzenia, tj. do 1 sierpnia 1923 r., Departament Sprawiedliwości MbDP może odmówić urzędnikom wymiaru sprawiedliwości lub tym, którzy od dnia 1 sierpnia 1920 r. do 1 sierpnia 1923 r. wystąpią ze służby w wymiarze sprawiedliwości, dopuszczenia do wykonywania zawodu adwokata⁴⁶.

Zgodnie z art. 6 rozporządzenia Departament Sprawiedliwości MbDP zastrzegł, że w okresie roku od wejścia przepisów w życie, tj. do 1 sierpnia 1921 r., ma prawo powołania adwokatów jako sędziów komisoryjnych na podstawie rozporządzenia Ministra byłej Dzielniczy Pruskiej z dnia 31 stycznia 1920 r. o mianowaniu sędziów komisoryjnych i podprokuratorów komisoryjnych przy sądach okręgowych. Zarobki sędziego komisoryjnego wynosiły od 600 do 1000 marek miesięcznie⁴⁷.

Według art. 7 rozporządzenia osoby, które otrzymały prawo wykonywania zawodu na terenie byłego zaboru pruskiego, uważa się za adwokatów w myśl tego rozporządzenia.

Adwokat na podstawie art. 8 rozporządzenia musiał złożyć przysięgę w ciągu jednego miesiąca, tj. do 1 września 1920 r. W przypadku braku złożenia przysięgi w terminie adwokata skreślano z listy adwokatów⁴⁸. Skreślenie z listy

⁴⁴ Dz.U. 1919, nr 69, poz. 416.

⁴⁵ DzUMbDP 1920, nr 34, poz. 303, s. 683–689.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Sędzią komisoryjnym był prawnik wykonujący zawód sędziego, mogący wykonywać także inny zawód prawniczy, np. zawód adwokata (DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 32, s. 111–112).

⁴⁸ Rozporządzenie odwoływało się do tekstu przysięgi znajdującej się w dekreście Rady Regencyjnej z dnia 20 lutego 1918 r. w przedmiocie przysięgi dla ministrów, urzędników, sędziów i adwokatów (DzUMbDP 1920, nr 34, poz. 303, s. 683–689). Zgodnie z art. 1 lit. d dekretu przysięga adwokacka brzmiała następująco: „Adwokaci: »Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Trójcy Świętej Jedynemu, Ojczyźnie i Narodowi Polskiemu Ojczyzny wolność, niepodległość i potęgę mieć zawsze przed oczyma, rady i pomocy przeciw prawu, dobrym obyczajom, porządkowi publicznemu i bezpieczeństwu Państwa Polskiego nie dawać; interesy klientów zgodnie z ustawą i sumieniem ochraniać; dla sądów i władz publicznych poszanowanie zachować; obowiązki zawodu gorliwie spełniać; honoru i godności stanu adwokackiego strzec. Tak mi Panie Boże dopomóż i niewinna Syna Jego Męka«” (Dz.U. 1918, nr 4, poz. 6). Co ciekawe, zachodzi tutaj pewna sprzeczność z tekstem ogłoszonym przez MbDP w ujednoliconej wersji § 17 Ordynacji adwokackiej. Zgodnie z jej treścią rota adwokatów brzmiała następująco: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, Ojczyźnie i Narodowi Polskiemu, Ojczyzny wolność, niepodległość i potęgę mieć zawsze przed oczyma, rady i pomocy przeciw prawu, dobrym obyczajom, porządkowi publicznemu i bezpieczeństwu

adwokatów zarządzał prezes sądu apelacyjnego⁴⁹. Zgodnie z art. 9 rozporządzenia przepisy weszły w życie z dniem 1 sierpnia 1920 r. Łącznie ta nowelizacja wprowadziła kilkadziesiąt większych lub mniejszych zmian⁵⁰. Wraz z wprowadzeniem tej nowelizacji adwokaci z byłego zaboru pruskiego otrzymali uprawnienie do występowania przed sądami wszystkich instancji na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁵¹.

Kolejna zmiana dotyczyła zasad ustalania wydatków adwokata strony ubogiej. Regulowało je rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 22 listopada 1920 r. w przedmiocie ustalania wydatków adwokata strony ubogiej⁵². Dodatkowo do tego rozporządzenia zostały dołączone dwa załączniki. Pierwszy dotyczył listy czynności, jakie wykonywał adwokat reprezentujący stronę ubogą⁵³, a drugi – polecenia wypłaty pieniędzy adwokatowi poprzez wydanie uchwały, której nie można było zaskarżyć⁵⁴. Wydatki sądowe były rozliczane zgodnie z załącznikami przez sekretarza sądowego⁵⁵.

Zgodnie z przepisami art. 9 ustawy z dnia 21 stycznia 1921 r. o podwyższeniu kosztów sądowych i opłat notarjuszów, adwokatów i komorników sądowych w byłej dzielnicy pruskiej w razie konieczności Minister byłej Dzielnicy Pruskiej mógł, wydając rozporządzenie, zmienić stawki opłat notarjuszów, adwokatów i komorników sądowych na terenie byłej dzielnicy pruskiej⁵⁶. W związku z tą ustawą zostało wydane rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 17 lipca 1921 r. o dalszym podwyższaniu kosztów sądowych i opłat notarjuszów, adwokatów i komorników sądowych byłej dzielnicy pruskiej, które zmieniło wybrane stawki adwokackie⁵⁷.

Ostatnie rozporządzenie dotyczy odznak adwokatów w byłej dzielnicy pruskiej. W tej kwestii zostało wydane rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 14 października 1921 r. w przedmiocie oznak służbowych dla

Państwa Polskiego nie dawać; interesy klientów zgodnie z ustawą i sumieniem ochraniać; dla sądów i władz poszanowanie zachować; obowiązki gorliwie spełniać; honoru i godności stanu adwokackiego strzec. Tak mi Panie Boże dopomóż” (*Ordynacja...*, s. 16). Autor nie potrafi wytłumaczyć, dlaczego w przypadku rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 czerwca 1920 r. o adwokaturze w byłej dzielnicy pruskiej podane jest odwołanie do tekstu przysięgi znajdującego się w dekreście Rady Regencyjnej z dnia 20 lutego 1918 r. w przedmiocie przysięgi dla ministrów, urzędników, sędziów i adwokatów, natomiast w wersji przepisów ujednoczonych występuje inna treść adwokackiej roty.

⁴⁹ *Zbiór rozporządzeń i okólników Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej...*, s. 357.

⁵⁰ DzUMbDP 1920, nr 34, poz. 303, s. 683–689.

⁵¹ *Zbiór rozporządzeń i okólników Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej*, s. 248.

⁵² DzUMbDP 1920, nr 75, poz. 511, s. 1081–1083.

⁵³ DzUMbDP 1920, nr 75, poz. 511, załącznik I, s. 1082.

⁵⁴ DzUMbDP 1920, nr 75, poz. 511, załącznik II, s. 1082–1083.

⁵⁵ DzUMbDP 1920, nr 75, poz. 511, s. 1081–1083.

⁵⁶ Dz.U. 1921, nr 13, poz. 73.

⁵⁷ Dz.U. 1921, nr 69, poz. 461.

adwokatów w byłej dzielnicy pruskiej. Zgodnie z treścią tego rozporządzenia odznaka adwokata w byłym zaborze pruskim wyglądała następująco: „Adwokaci dopuszczeni do wykonywania adwokatury w byłej dzielnicy pruskiej, występując przy jawnych rozprawach, winni używać odznaki, którą tworzą wstęga czarna, przewieszona przez szyję, a ozdobiona emblematem wyobrażającym na połączonym wieńcu z liści dębowych, poczwórnim ułożonych, na tle amaranutowym Orła Białego w Koronie Królewskiej, wspartego na rzymskiej plakiecie połączanej o białem emaljowanym tle z napisem »Adwokatura«. Wymiar emblematu wynosi 75 na 65 mm”⁵⁸. Powyższe rozporządzenie weszło w życie w dniu 1 stycznia 1922 r., kiedy wymiar sprawiedliwości nie podlegał już Ministrowi byłej Dzielnicy Pruskiej⁵⁹.

Odnosnie do adwokatury warto jeszcze wspomnieć o sytuacji, w której adwokat pełnił jednocześnie funkcję sędziego komisoryjnego. Taka możliwość wynikała z przepisów art. 6 rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 czerwca 1920 r. o adwokaturze w byłej dzielnicy pruskiej⁶⁰. Adwokat wykonujący urząd sędziego miał zarazem uprawnienie do otrzymywania dodatków drożyznianych. W tej sprawie wydano trzy rozporządzenia: 1) rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 24 sierpnia 1920 r. w sprawie podwyższenia wynagrodzenia sędziów i podprokuratorów komisoryjnych (podwyżka dla sędziego komisoryjnego wykonującego także inny zawód wynosiła 100%, co oznacza wzrost przedziału wynagrodzenia miesięcznego od 1200 do 2000 marek)⁶¹; 2) rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 19 grudnia 1920 r. w sprawie wynagrodzenia sędziów i podprokuratorów komisoryjnych (wynagrodzenie dla sędziego komisoryjnego wykonującego także inny zawód wynosiło od 2000 do 4000 marek miesięcznie)⁶²; 3) rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 10 września 1921 r. w sprawie podwyższenia wynagrodzenia sędziów i podprokuratorów komisoryjnych przy sądach okręgowych oraz zastępców podprokuratorów przy sądach powiatowych (wynagrodzenie dla sędziego komisoryjnego wykonującego także inny zawód wynosiło od 4000 do 8000 marek miesięcznie)⁶³.

Co prawda, przekazanie kompetencji dotyczącej adwokatury nastąpiło na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 października 1921 r. w przedmiocie przekazania Ministrowi Sprawiedliwości zarządu wymiaru sprawiedliwości na obszarze byłej dzielnicy pruskiej⁶⁴, ale i tak informacje o wpisach,

⁵⁸ DzUMbDP 1921, nr 30, poz. 194, s. 495–496.

⁵⁹ Dz.U. 1921, nr 88, poz. 651.

⁶⁰ DzUMbDP 1920, nr 34, poz. 303, s. 683–689.

⁶¹ DzUMbDP 1920, nr 50, poz. 410, s. 873.

⁶² DzUMbDP 1920, nr 80, poz. 548, s. 1174–1175.

⁶³ Dz.U. 1921, nr 83, poz. 588.

⁶⁴ Dz.U. 1921, nr 88, poz. 651.

skreśleniach lub sprostowaniach adwokatów były publikowane do końca istnienia DzUMbDP⁶⁵, a nie w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości.

W DzUMbDP nr 33 z dnia 15 grudnia 1921 r. wpisano na listę adwokacką przy Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu adwokatów: Aleksandra Bernsteina, dr. Witolda Jeszke, Jana Maciaszka i Kazimierza Żuromskiego⁶⁶. W DzUMbDP nr 1 z dnia 27 stycznia 1922 r. wpisano na listę adwokacką przy Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu adwokata Pawła Kempkego oraz skreślono z niej Gerharda Eilderta, Jerzego Rolla, Pawła Sarrazina i Gerharda Weise⁶⁷. W DzUMbDP nr 2 z dnia 15 marca 1922 r. wpisano na listę adwokacką przy Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu adwokatów: dr. Stanisława Berhana, Władysława Typrowicza, Emila Sobieckiego i Romana Wawrowskiego⁶⁸. W DzUMbDP nr 4 z dnia 8 kwietnia 1922 r. wpisano na listę adwokacką przy Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu adwokatów: dr. Michała Gryzieckiego i dr. Franciszka Jaglarza oraz skreślono z niej dr. Władysława Mieczkowskiego. Z kolei z listy adwokatów przy Sądzie Apelacyjnym w Toruniu skreślono Hugona Radta oraz sprostowano błąd z nr 2, gdzie zamiast „dr Stanisław Berhan” powinno być „dr Stanisław Berkan”⁶⁹. Łącznie nominowano jedenastu, a skreślono sześciu adwokatów.

Pierwsze informacje o wpisach adwokackich opublikowane w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące Okręgu Izby Adwokackiej w Toruniu i Okręgu Izby Adwokackiej w Poznaniu nastąpiło w nr 14/1922 z dnia 15 lipca 1922 r., kiedy wpis na listę adwokacką Okręgu Izby Adwokackiej w Toruniu uzyskał Kazimierz Pawłowski, a wpis na listę adwokacką Okręgu Izby Adwokackiej w Poznaniu uzyskali adwokaci: Leonard Wlazło i dr Jan Kotas⁷⁰. Niestety, autor niniejszego opracowania nie potrafi wytłumaczyć, dlaczego – pomimo przekazania kompetencji dotyczących wymiaru sprawiedliwości przez Departament Sprawiedliwości MbDP na rzecz Departamentu Ziem Zachodnich Ministerstwa Sprawiedliwości – dalej informacje o wpisach, skreśleniach czy sprostowaniach publikowano do końca istnienia DzUMbDP, a nie w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości.

NOTARIAT

Minister byłej Dzielnicy Pruskiej w sprawie notariatu wydał dwanaście rozporządzeń, natomiast Szef Departamentu Sprawiedliwości MbDP wydał jeden okólnik.

⁶⁵ Ostatni numer DzUMbDP został opublikowany w dniu 8 kwietnia 1922 r. (DzUMbDP 1922, nr 4, s. 25–56).

⁶⁶ DzUMbDP 1921, nr 33, s. 522.

⁶⁷ DzUMbDP 1922, nr 1, s. 6.

⁶⁸ DzUMbDP 1921, nr 2, s. 16.

⁶⁹ DzUMbDP 1922, nr 4, s. 43.

⁷⁰ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości 1922, nr 14, s. 266.

Wymogi, które musiał spełniać notariusz, zostały zawarte w rozporządzeniu Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 11 października 1919 r. zmieniającego niektóre przepisy o notariacie w byłej dzielnicy pruskiej. Zgodnie z tymi przepisami notariuszem mógł zostać każdy, kto złożył egzamin asesorski. Minister byłej Dzielnicy Pruskiej mianował notariuszy, a przysięga notarialna była składana przed Ministrem byłej Dzielnicy Pruskiej lub przed delegowanym do tego urzędnikiem MbDP⁷¹.

Wskazane wyżej rozporządzenie uległo nowelizacji poprzez wydanie rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 9 listopada 1919 r. w przedmiocie mianowanych przez Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej notariuszów⁷². Przepisy tego aktu normatywnego wprowadziły wzór pieczęci, jaką posługiwali się notariusze. Przepisy odwoływały się do wzoru nr 3 pieczęci, zawartego w ustawie z dnia 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej⁷³. Ponad pieczęcią znajdował się napis: „Notarjusz na obwód Sądu Apelacyjnego w...”, zawierający imię i nazwisko notariusza. Dopuszczalne było także dodanie tytułu doktorskiego, o ile notariusz taki tytuł posiadał. Inne dopiski były niedopuszczalne. Dodatkowo art. 3 tego rozporządzenia Minister byłej Dzielnicy Pruskiej upoważnił Szefa Departamentu Sprawiedliwości do wydawania rejestrów notarialnych, ksiąg depozytowych, papieru, nici, farby i laku oraz do używania pieczęci⁷⁴.

W związku z tym został wydany okólnik szefa Departamentu Sprawiedliwości MbDP z dnia 11 listopada 1919 r. dla notariuszy mianowanych przez Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej. Rejestr notarialny miał być prowadzony według wzoru nr 1, a księga depozytowa – według wzoru nr 2. Nici powinny być koloru białoczerwonego, względnie białego, a kolor laku musiał być koloru czerwonego⁷⁵.

Treść przysięgi notariuszy regulowana była rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 22 listopada 1919 r. w przedmiocie nowego tekstu roty przysięgi dla ministrów, urzędników i sędziów⁷⁶. Warto podkreślić, że z listu okólnego L. 136 z dnia 6 sierpnia 1920 r. wynika, iż dopuszczono możliwość złożenia przysięgi przez notariuszy niewładających językiem polskim. Należało odebrać przysięgę w języku niemieckim, zgodnie z przepisami wyżej wskazanego rozporządzenia⁷⁷.

⁷¹ TU 1919, nr 57, poz. 132, s. 289.

⁷² TU 1919, nr 62, poz. 146, s. 331.

⁷³ Dz.U. 1919 nr 69, poz. 416.

⁷⁴ TU 1919, nr 62, poz. 146, s. 331.

⁷⁵ TU 1919, nr 62, s. 332–333.

⁷⁶ Dz.U. 1919, nr 89, poz. 486. Brzmiała ona następująco: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, że na powierzonym mi stanowisku urzędowem przyczyniać się będę w mym zakresie działania ze wszystkich sił do ugruntowania wolności, niepodległości i potęgi Rzeczypospolitej Polskiej, której zawsze wiernie służyć będę; wszystkich obywateli kraju w równym mając zachowaniu, przepisów prawa strzec będę pilnie, obowiązki mego urzędu spełniać gorliwie i sumiennie, polecenia mych przełożonych wykonywać dokładnie, a tajemnicy urzędowej dochowam. Tak mi Panie Boże dopomóż”.

⁷⁷ Treść przysięgi w języku niemieckim: „Ich schwöre bei Gott den Allmächtigen, dass ich auf dem mir übertragenen Amte im Rahmen meiner Tätigkeit mit allen Kräften zur Grundlegung

Kwestia używania języka przez notariuszy została uregulowana rozporządzeniem Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o języku urzędowym w sądownictwie i notariacie w byłej dzielnicy pruskiej. Warto podkreślić, że co prawda językiem urzędowym w sądownictwie i notariacie na terenie byłej dzielnicy pruskiej był język polski, jednakże istniała możliwość posługiwania się pomocniczo językiem niemieckim w przypadku osób, których język niemiecki był językiem ojczystym, zarówno w formie ustnej, jak i pisemnej. W związku z tym na notariuszy zostały nałożone przepisy dopuszczające sporządzanie aktów notarialnych w języku niemieckim dla osób, których językiem ojczystym był język niemiecki. Co do zasady posługiwanie się językiem niemieckim w sądownictwie i notariacie nie mogło wywoływać negatywnych skutków procesowych⁷⁸.

Istotna zmiana odnośnie do notariuszy pruskich została wprowadzona przepisami rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o dalszym urzędowaniu notariuszów pruskich i adwokatów w byłej dzielnicy pruskiej. Notariusze mianowani przez rząd pruski mogli wykonywać zawód notariusza na terenie byłej dzielnicy pruskiej przez sześć miesięcy, licząc od ostatniego dnia miesiąca, w którym weszły w życie porozumienia w ramach traktatu wersalskiego, przy czym nie mogli używać słowa „pruski”. Wyjątek wprowadzono dla notariuszy, którzy zostali mianowani przez władze pruskie bez zgody władz polskich po 1 stycznia 1919 r. (w przypadku terenów zajętych przez Armię Wielkopolską) lub po 1 października 1919 r. (w przypadku terenów niezajętych przez Armię Wielkopolską, lecz przyznanym na rzecz Polski przez traktat wersalski). Ci notariusze mogli wykonywać swój zawód tylko przez jeden miesiąc, liczony od ostatniego dnia miesiąca wejścia w życie porozumień traktatu wersalskiego. Również oni nie mogli używać słowa „pruski”⁷⁹.

Kwestia uznania ważności czynności notarialnych została uregulowana przez przepisy rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 stycznia 1920 r. o biegu czasookresów zawitych oraz o skuteczności czynności sądowych i notarialnych dokonanych na terenie byłej dzielnicy pruskiej. Zgodnie z tymi przepisami uznano, że wszystkie akty notarialne sporządzone przez niemieckich notariuszy zachowały takie same skutki prawne, jakby były sporządzone przez notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej, jeśli były one sporządzone do dnia 31 grudnia 1919 r. w przypadku terenów zdobytych przez Armię Wielkopolską, natomiast w przypadku terenów przyznaných przez traktat wersalski, na których jeszcze sta-

der Freiheit, Unabhängigkeit und Macht der Republik Polen, der ich stets treu dienen werde, beitragen werde, dass ich unter gleichmässiger Behandlung aller Staatsbürger die Rechtsnormen streng beobachten, die mir Kraft meines Amtes obliegenden Pflichten mit Eifer und Gewissenhaftigkeit erfüllen, die Befehle meiner Vorgesetzten genau ausführen und das Amtsgeheimnis wahren werde. So wahr mit Gott helfe” (List okólny nr 136 z dnia 6 sierpnia 1920 r., [w:] T. Stark, *op. cit.*, s. 257).

⁷⁸ TU 1919, nr 70, poz. 183, s. 412–414.

⁷⁹ TU 1919, nr 70, poz. 187, s. 416–417.

cjonowały wojska niemieckie, do dnia opuszczenia tego terytorium przez wojska niemieckie⁸⁰.

Zgodnie z przepisami rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 6 lutego 1920 r. o wprowadzeniu rozporządzeń Komisarjatu Naczelnej Rady Ludowej i Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej do byłej dzielnicy pruskiej poza linią demarkacyjną notariusze mieli obowiązek poinformować Urząd Osadniczy w Poznaniu w ciągu 14 dni od ogłoszenia tego rozporządzenia o każdym kontrakcie sprzedaży nieruchomości⁸¹.

Na terenach, które weszły w skład państwa polskiego po wejściu w życie przepisów traktatu wersalskiego, znajdujących się wcześniej w byłym zaborze pruskim, odnośnie do notariatu rozporządzeniem Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 9 marca 1920 r. o mocy obowiązującej rozporządzeń nr 132, 133, 146, 172 z 1919 r. na obszarze byłej dzielnicy pruskiej położonym poza linią demarkacyjną⁸² wprowadzono przepisy: 1) rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 11 października 1919 r. zmieniające niektóre przepisy o notariacie w byłej dzielnicy pruskiej⁸³; 2) rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 11 października 1919 r. w przedmiocie przyjmowania sekretarzy notarialnych i adwokackich oraz kancelistów sądowych na stanowisko średnich urzędników sądowych⁸⁴; 3) rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 9 listopada 1919 r. w przedmiocie mianowanych przez Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej notariuszów⁸⁵.

Kolejne dwie zmiany dotyczące notariatu wynikały z nowelizacji przepisów rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 stycznia 1920 r. o biegu czasookresów zawitych oraz o skuteczności czynności sądowych i notarialnych dokonanych na terenie byłej dzielnicy pruskiej⁸⁶.

Pierwszą z nich wprowadzono rozporządzeniem Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 18 marca 1920 r. o przedłużeniu czasookresów zawitych i czasookresów do założenia środka prawnego lub do uzasadnienia rewizji⁸⁷, w którym uznano, że czasookresy wymienione w rozporządzeniu Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 stycznia 1920 r. o biegu czasookresów zawitych oraz o skuteczności czynności sądowych i notarialnych dokonanych na terenie byłej dzielnicy pruskiej⁸⁸ kończą się z dniem 10 czerwca 1920 r.⁸⁹

⁸⁰ DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 31, s. 110–111.

⁸¹ DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 32, s. 113.

⁸² DzUMbDP 1920, nr 11, poz. 100, s. 255.

⁸³ TU 1919, nr 57, poz. 132, s. 289.

⁸⁴ TU 1919, nr 57, poz. 133, s. 289–290.

⁸⁵ TU 1919, nr 62, poz. 146, s. 331–333.

⁸⁶ DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 31, s. 110–111.

⁸⁷ DzUMbDP 1920, nr 13, poz. 113, s. 291.

⁸⁸ DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 31, s. 110–111.

⁸⁹ DzUMbDP 1920, nr 13, poz. 113, s. 291.

Kolejna zmiana dotyczyła przepisów rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 4 maja 1920 r. o skuteczności czynności sądowych i notarialnych na obszarach nowo przyjętych. Nowelizacja dotyczyła terenów przyznanych Polsce w wyniku postanowień traktatu wersalskiego, które nie zostały zajęte przez oddziały Armii Wielkopolskiej po opuszczeniu ich przez wojska niemieckie. Zgodnie z przepisami tego rozporządzenia czynności dokonane przez notariuszy niemieckich na wyżej wymienionych terenach wywoływały takie same skutki prawne, jakby zostały dokonane przez notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej do dnia 14 lutego 1920 r. włącznie, jeśli tereny te wchodziły w obszar obwodu Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, lub do 29 lutego 1920 r. włącznie, jeśli tereny te wchodziły w obszar obwodu Sądu Apelacyjnego w Toruniu⁹⁰. Warto podkreślić, że wskazane daty są zbieżne z przepisami rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 stycznia 1920 r. o przejściu wymiaru sprawiedliwości w obszarze byłej dzielnicy pruskiej poza byłą linią demarkacyjną na Rzeczpospolitą Polską, które regulowało, że tereny położone „poza linią demarkacyjną”, leżące na obszarze obwodu Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, rozpoczynały swoją działalność z dniem 15 lutego 1920 r., a tereny leżące na obszarze Sądu Apelacyjnego w Toruniu rozpoczynały swoją działalność z dniem 1 marca 1920 r.⁹¹

Notariusze musieli także zgłaszać przeniesienia własności nieruchomości fabrycznych i miejskich odpowiednim organom. Wynikało to z art. 6 rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 21 czerwca 1921 r. w przedmiocie zezwolenia na przewłaszczenie (przeniesienie własności) nieruchomości fabrycznych oraz nieruchomości miejskich. Notariusze mieli na to dwa tygodnie od dnia zawarcia umowy⁹².

Podobnie jak w przypadku adwokatów stawki za czynności notarialne również zostały podwyższone. Zgodnie z przepisami art. 9 ustawy z dnia 21 stycznia 1921 r. o podwyższeniu kosztów sądowych i opłat notarjuszów, adwokatów i komorników sądowych w byłej dzielnicy pruskiej⁹³ zostało wydane rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 17 lipca 1921 r. o dalszym podwyższaniu kosztów sądowych i opłat notarjuszów, adwokatów i komorników sądowych byłej dzielnicy pruskiej, które zmieniło wybrane stawki notarialne⁹⁴.

Ostatnia zmiana dotycząca notariatu, dokonana przez Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej, to rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 października 1921 r. w przedmiocie zmiany przepisów o notarjacie w byłej dzielnicy pruskiej⁹⁵. Co ciekawe, przepisy tego rozporządzenia uchyliły przepisy rozporzą-

⁹⁰ DzUMbDP 1920, nr 23, poz. 215, s. 515–516.

⁹¹ DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 30, s. 109–110.

⁹² DzUMbDP 1921, nr 23, poz. 149, s. 332–334.

⁹³ Dz.U. 1921, nr 13, poz. 73.

⁹⁴ Dz.U. 1921, nr 69, poz. 461.

⁹⁵ Dz.U. 1921, nr 83, poz. 592.

dzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 11 października 1919 r. zmieniające niektóre przepisy o notariacie w byłej dzielnicy pruskiej⁹⁶, lecz zachowały w mocy przepisy rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 9 listopada 1919 r. w przedmiocie mianowanych przez Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej notariuszów⁹⁷. Warto podkreślić, że przepisy rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 października 1921 r. w przedmiocie zmiany przepisów o notariacie w byłej dzielnicy pruskiej od dnia 1 listopada 1921 r. uprawnienia do odbierania przysięgi złożonej przez notariuszy przekazywały Ministrowi Sprawiedliwości. Tym rozporządzeniem przekazano wszystkie uprawnienia, które posiadał Minister byłej Dzielnicy Pruskiej względem notariuszy⁹⁸. Należy zatem stwierdzić, że co prawda dopiero z dniem 13 listopada 1921 r. nastąpiło oficjalne przejęcie spraw dotyczących wymiaru sprawiedliwości przez Ministra Sprawiedliwości⁹⁹, jednakże zwierzchność Ministra Sprawiedliwości nad sprawami notarialnymi nastąpiła kilkanaście dni wcześniej, z dniem 1 listopada 1921 r.¹⁰⁰

KOMORNICY SĄDOWI

Minister byłej Dzielnicy Pruskiej w sprawie notariatu wydał trzy rozporządzenia, natomiast Szef Departamentu Sprawiedliwości MbDP wydał jedno zarządzenie.

Treść przysięgi notariuszy regulowana była rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 22 listopada 1919 r. w przedmiocie nowego tekstu roty przysięgi dla ministrów, urzędników i sędziów¹⁰¹.

Tak jak w przypadku adwokatów wprowadzono dodatki drożyzniane dla komorników sądowych. Kwestia ta była regulowana rozporządzeniem Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 3 marca 1920 r. o dodatkach drożyznianych do należności adwokatów i komorników sądowych¹⁰², które zostało wprowadzone na terenie byłego zaboru pruskiego na podstawie niemieckiej ustawy z dnia 18 grudnia 1919 r. w przedmiocie dodatków drożyznianych do należności adwokatów i komorników sądowych. Opłaty za czynności komornicze podwyższono o 50% oraz podniesiono o 300% koszty podróży¹⁰³.

Kolejnym aktem normatywnym dotyczącym komorników sądowych było zarządzenie Szefa Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa byłej Dzielni-

⁹⁶ TU 1919, nr 57, poz. 132, s. 289.

⁹⁷ TU 1919, nr 62, poz. 146, s. 331–333.

⁹⁸ Dz.U. 1921, nr 83, poz. 592.

⁹⁹ Dz.U. 1921, nr 88, poz. 651.

¹⁰⁰ Dz.U. 1921, nr 83, poz. 592.

¹⁰¹ Dz.U. 1919, nr 89, poz. 486.

¹⁰² DzUMbDP 1920, nr 12, poz. 109, s. 278.

¹⁰³ DzUMbDP 1920, nr 75, s. 1083–1084.

cy Pruskiej z dnia 24 kwietnia 1920 r. w przedmiocie odznak dla urzędników wymiaru sprawiedliwości w byłej dzielnicy pruskiej. Na podstawie tego przepisu uchwalono wzór odznaki komornika sądowego w byłym zaborze pruskim: „Art. 1. Urzędnicy wymiaru sprawiedliwości byłej dzielnicy pruskiej przy wykonywaniu czynności urzędowych mających charakter zewnętrzny lub dokonywanych w obecności stron, używają następujących odznak: I. Sądy: Liczba 9. Komornicy sądowi: używają emblematu Sądów Polskich (art. 2 I. 2) wpiętego do zwierzchnego stroju na klapie po lewej stronie. Art. 2. Emblemat Sądów Polskich wyobrażać będzie: Liczba 2. Dla osób wymienionych w art. 1 I. 7, 8 i 9 na oksydowanym wieńcu z liści dębowych ułożonych poczwornie. Orła Białego w koronie królewskiej, wspartego na rzymskiej plakiecie z napisem »Sądy Polskie«. Wymiar emblematu 25 na 20 mm”¹⁰⁴.

Podobnie jak w przypadku adwokatów i notariuszy stawki za czynności komornicze zostały podwyższone. Zgodnie z przepisami art. 9 ustawy z dnia 21 stycznia 1921 r. o podwyższeniu kosztów sądowych i opłat notarjuszów, adwokatów i komorników sądowych w byłej dzielnicy pruskiej¹⁰⁵ zostało wydane rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 17 lipca 1921 r. o dalszym podwyższaniu kosztów sądowych i opłat notarjuszów, adwokatów i komorników sądowych byłej dzielnicy pruskiej, które zmieniło wybrane stawki komornicze¹⁰⁶.

Ostatnia zmiana przepisów dotyczących komorników sądowych była regulowana rozporządzeniem Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 października 1921 r. w przedmiocie odznak służbowych dla komorników sądowych w byłej dzielnicy pruskiej. Zgodnie z tym aktem prawnym względem komorników sądowych i ich pomocników wprowadzono obowiązek posiadania dodatkowych elementów stroju: „Czapkę koloru szarego, w formie maciejówki, o brzegach barwy zielonej, na którym umieszczony jest Orzeł biały i zaopatrzoną w podpinke z srebrnego plecionego lampasu” (art. 1)¹⁰⁷.

PODSUMOWANIE

Łącznie w sprawach dotyczących adwokatury, notariatu i komorników sądowych Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej wydało 24 rozporządzenia, 1 okólnik i 1 zarządzenie. Tematyka spraw była dość rozbudowana, dotyczyła bowiem m.in. wprowadzenia odznak, dodatków drożyznianych, reprezentowania przed Sądem Najwyższym czy przepisów co do ustroju poszczególnych samorządów. Okres 1919–1921 i zwierzchność Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej nad wymiarem

¹⁰⁴ DzUMbDP 1920, nr 28, poz. 245, s. 573–575.

¹⁰⁵ Dz.U. 1921, nr 13, poz. 73.

¹⁰⁶ Dz.U. 1921, nr 69, poz. 461.

¹⁰⁷ DzUMbDP 1921, nr 31, poz. 199, s. 503–504.

sprawiedliwości w byłym zaborze pruskim okazały się kluczowe, zwłaszcza dla adwokatów i notariuszy, gdyż właśnie w tych dwóch latach kształtował się ustrój tych samorządów na terenie byłej dzielnicy pruskiej.

Tabela 1. Zestawienie aktów prawnych wydanych przez Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej

Nr	Nazwa aktu prawnego
1.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 11 października 1919 r. zmieniające niektóre przepisy o notariacie w byłej dzielnicy pruskiej (TU 1919, nr 57, poz. 132, s. 289)
2.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 11 października 1919 r. w przedmiocie przyjmowania sekretarzy notarialnych i adwokackich oraz kancelistów sądowych na stanowisko średnich urzędników sądowych (TU 1919, nr 57, poz. 133, s. 289–290)
3.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 9 listopada 1919 r. w przedmiocie mianowanych przez Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej notariuszów (TU 1919, nr 62, poz. 146, s. 331–333)
4.	Okólnik szefa Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 11 listopada 1919 r. dla notariuszy mianowanych przez Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej (TU 1919, nr 62, s. 332)
5.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o języku urzędowym w sądownictwie i notariacie w byłej dzielnicy pruskiej (TU 1919, nr 70, poz. 183, s. 412–414)
6.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o dalszem urzędowaniu notariuszów pruskich i adwokatów w byłej dzielnicy pruskiej (TU 1919, nr 70, poz. 187, s. 416–417)
7.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 stycznia 1920 r. o przejściu wymiaru sprawiedliwości w obszarze byłej dzielnicy pruskiej poza byłą linią demarkacyjną na Rzeczpospolitą Polską (DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 30, s. 109–110)
8.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 stycznia 1920 r. o biegu czasokresów zawitych oraz o skuteczności czynności sądowych i notarialnych dokonanych na terenie byłej dzielnicy pruskiej (DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 31, s. 110–111)
9.	Rozporządzenie Ministra byłej dzielnicy Pruskiej z dnia 31 stycznia 1920 r. o mianowaniu sędziów komisoryjnych i podprokuratorów komisoryjnych przy Sądach Okręgowych (DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 32, s. 111–112)
10.	Rozporządzenie Ministra byłej dzielnicy Pruskiej z dnia 6 lutego 1920 r. o wprowadzeniu rozporządzeń Komisarjatu Naczelnej Rady Ludowej i Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej do byłej dzielnicy pruskiej poza linią demarkacyjną (DzUMbDP 1920, nr 6, poz. 33, s. 113)
11.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 3 marca 1920 r. o dodatkach drożyznianych do należności adwokatów i komorników sądowych (DzUMbDP 1920, nr 11, poz. 100, s. 255)
12.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 9 marca 1920 r. o mocy obowiązującej rozporządzeń nr 132, 133, 146, 172 z 1919 r. na obszarze byłej dzielnicy pruskiej położonym poza linią demarkacyjną (DzUMbDP 1920, nr 12, poz. 109, s. 278)

Tabela 1. cd.

13.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 18 marca 1920 r. o przedłużeniu czasookresów zawitych i czasookresów do założenia środka prawnego lub do uzasadnienia rewizji (DzUMbDP 1920, nr 13, poz. 113, s. 291)
14.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 maja 1920 r. o postępowaniu w sprawach podlegających rozpoznaniu Sądu Najwyższego (DzUMbDP 1920, nr 23, poz. 208, s. 507–510)
15.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 4 maja 1920 r. o skuteczności czynności sądowych i notarialnych na obszarach nowo przyjętych (DzUMbDP 1920, nr 23, poz. 215, s. 515–516)
16.	Zarządzenie Szefa Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 24 kwietnia 1920 r. w przedmiocie odznak dla urzędników wymiaru sprawiedliwości w byłej dzielnicy pruskiej (DzUMbDP 1920, nr 28, poz. 245, s. 573–575)
17.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 czerwca 1920 r. o adwokaturze w byłej dzielnicy pruskiej (DzUMbDP 1920, nr 34, poz. 303, s. 683–689)
18.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 24 sierpnia 1920 r. w sprawie podwyższenia wynagrodzenia sędziów i podprokuratorów komisaryjnych (DzUMbDP 1920, nr 50, poz. 410, s. 873)
19.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 22 listopada 1920 r. w przedmiocie ustalania wydatków adwokata strony ubogiej (DzUMbDP 1920, nr 75, poz. 511, s. 1081–1083)
20.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 19 grudnia 1920 r. w sprawie wynagrodzenia sędziów i podprokuratorów komisaryjnych (DzUMbDP 1920, nr 80, poz. 548, s. 1174–1175)
21.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 21 czerwca 1921 r. w przedmiocie zezwolenia na przewłaszczenie (przeniesienie własności) nieruchomości fabrycznych oraz nieruchomości miejskich (DzUMbDP 1921, nr 23, poz. 149, s. 332–334)
22.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 17 lipca 1921 r. o dalszem podwyższeniu kosztów sądowych i opłat notariuszów, adwokatów i komorników sądowych byłej dzielnicy pruskiej (Dz.U. 1921, nr 69, poz. 461)
23.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 10 września 1921 r. w sprawie podwyższenia wynagrodzenia sędziów i podprokuratorów komisaryjnych przy sądach okręgowych oraz zastępców podprokuratorów przy sądach powiatowych (Dz.U. 1921, nr 83, poz. 588)
24.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 8 października 1921 r. w przedmiocie zmiany przepisów o notariacie w byłej dzielnicy pruskiej (Dz.U. 1921, nr 83, poz. 592)
25.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 14 października 1921 r. w przedmiocie oznak służbowych dla adwokatów w byłej dzielnicy pruskiej (DzUMbDP 1921, nr 30, poz. 194, s. 495–496)
26.	Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 23 października 1921 r. w przedmiocie odznak służbowych dla komorników sądowych w byłej dzielnicy pruskiej (DzUMbDP 1921, nr 31, poz. 199, s. 503–504)

Źródło: opracowanie własne.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe w Poznaniu, Zespół Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej.

PUBLIKATORY AKTÓW PRAWNYCH I UMÓW MIĘDZYNARODOWYCH

Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1918.

Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919.

Dziennik Urzędowy Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej 1920–1922.

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości 1922.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1919, 1921–1922.

Tygodnik Urzędowy 1919.

Zbiór rozporządzeń i okólników Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z r. 1920 mających zasadnicze znaczenie dla Wymiaru Sprawiedliwości, zestawili T. Stark, J. Zagórowski, przedm. T. Zajączkowski, Poznań 1921.

Zbiór umów i układów zawartych między rządem polskim i niemieckim w Berlinie i w Paryżu w roku 1919 i styczniu 1920, Poznań 1920.

LITERATURA

Bojarski A., *Sądownictwo specjalne powołane przez ministra byłej dzielnicy pruskiej w 1920 roku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, nr 1.

Bojarski A., *Ustrój sądów karnych i wojskowych organów dyscyplinarnych w Wielkopolsce w okresie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919*, Poznań 2020 (praca doktorska napisana pod kierownictwem naukowym dr. hab. M. Stanulewicz, prof. UAM).

Demiński J., *Miscellanea. Śp. Władysław Seyda*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1939, nr 2.

Gulczyński A., *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej (1919–1922)*, Poznań 1995.

Janczewski S., *Adwokatura międzywojnia: przyczynek do dziejów adwokatury*, „Palestra” 1968, nr 11.

Kałużniacki J., *Ustawa karna*, Poznań 1921.

Leżański R., *Orzecznictwo karne Sądu Najwyższego (Wielkopolska). Zbiór tez z dziedziny materialnego prawa karnego, z wyroków i uchwał wydanych od 28.V.1920 r.*, Poznań 1922.

Łyczewek R., *Historia adwokatury polskiej okresu zaborów*, „Palestra” 1971, nr 9.

Marszałek P., *Uwagi do zasad promulgowania aktów normatywnych według prawa polskiego 1807–1950*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2008, nr 3063.

Materniak-Pawłowska M., *Adwokatura II Rzeczypospolitej. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Poznań 2009.

Niestrawski M., *Wielkopole w walce o granice Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1921*, [w:] *Wielkopole ku Niepodległej – w stulecie zwycięskiego powstania 1918–1919 roku*, Poznań 2018.

Ordyngacja adwokacka z dnia 1 lipca 1878 r., 22 maja 1910 r. w układzie rozporządzenia z dnia 23 czerwca 1920 r., poz. 303 (DzUMbDP s. 683 i n.), obowiązująca w byłej dzielnicy pruskiej od 1 sierpnia 1920 r., Poznań 1920.

Zaborski M., *Zarys ustroju i dziejów Adwokatury Polskiej*, „Palestra” 2003, nr 11–12.

Zajączkowski T., *Przedmowa*, [w:] *Zbiór rozporządzeń i okólników Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z r. 1920 mających zasadnicze znaczenie dla Wymiaru Sprawiedliwości*, zestawili T. Stark, J. Zagórowski, przedm. T. Zajączkowski, Poznań 1921.

SUMMARY

The aim of the article is to present the subject of the bar, notary public and court bailiffs in the light of normative acts issued by the Ministry of the former Prussian Quarter in 1919–1921 in the areas of the former Prussian partition, when supremacy over the bar, notary public and court bailiffs was exercised by the Department of Justice of the Ministry of the former Prussian Quarter.

Keywords: bar; notary public; court bailiffs; Ministry of the former Prussian Quarter

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przybliżenie tematyki adwokatury, notariatu i komorników sądowych w świetle aktów normatywnych wydanych przez Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej w latach 1919–1921 na terenach wchodzących w skład byłego zaboru pruskiego, kiedy zwierzchność nad adwokaturą, notariatem i komornikami sądowymi sprawował Departament Sprawiedliwości Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej.

Słowa kluczowe: adwokatura; notariat; komornicy sądowi; Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej